

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПРИВАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Марина Мікуліна,

докторант Національної академії Служби безпеки України, доцент, кандидат юридичних наук

Приватне життя фізичних осіб є багатобічним і поліаспектним явищем. «Приватне» вживається у значенні: права людини на автономію і волю у приватному житті, права на захист від втручання інших фізичних осіб, органів влади, громадських організацій, державних інститутів, а також як законна вимога індивіда визначати міру, відповідно до якої він бажає брати участь у контролі над часом, місцем і обставинами спілкування з іншими особами. Це також право індивіда контролювати інформацію про себе як власне володіння.

Серед низки видів приватності викремлюємо інтелектуальну приватність фізичної особи. Відправною точкою інтелектуальної приватності є, на нашу думку, власне особисте розуміння, відчуття, сприйняття, пізнання фізичною особою (індивідом) своєї особливості, неповторності, прагнення оберігати свої інтелектуальні надбання, самостійно визначати їхню долю.

У цьому контексті особисті немайнові права інтелектуальної власності належать кожній фізичній особі та спрямовані на захист її особистості. В основі цих прав — філософська концепція І. Канта, за якою діяльність автора є відображенням його особистості.

Науковцями-дослідниками проблеми прав інтелектуальної власності є: Р. Шишка, Р. Денисова, Р. Стефанчук, С. Клейменова, В. Луць та ін. Дискутуються питання змісту права інтелектуальної власності, умови виникнення

та припинення особистих немайнових прав інтелектуальної власності фізичної особи тощо. Висловимо свої міркування щодо інтелектуальної приватності фізичної особи і, зокрема, особистих немайнових прав інтелектуальної власності, що є її частиною.

Задля з'ясування особливостей інтелектуальної приватності фізичної особи розглянемо особисті немайнові права інтелектуальної власності фізичної особи-творця. Усім творцям об'єктів права інтелектуальної власності надаються права інтелектуальної власності, визначені ч. 1 ст. 423 ЦК України: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Законодавець у праві інтелектуальної власності об'єднує особисті немайнові та майнові права, проте в теорії цивільного права обґрунтовується думка щодо змісту права інтелектуальної власності як сукупності лише майнових прав (Р. Шишка), без заперечення існування особистих немайнових прав творців [1, 17]. Традиційним для науковців О. А. Підпригори [2], С. Дріса [3], Н. Халаїм [4], Р. Денисової [5] є поділ прав творців

на особисті немайнові та майнові, до того ж, така класифікація притаманна й міжнародним правовим актам у цій сфері.

Зазначимо, що особистим немайновим правам інтелектуальної власності притаманні такі ж ознаки, як й іншим особистим немайновим правам: відсутність економічного змісту, тісний зв'язок з фізичною особою, неможливість відчуження цих прав, спрямованість на розвиток особистості, специфіка об'єкта цих прав, умов їх виникнення та припинення, неможливість звернення стягнення.

Насамперед, особистим немайновим правам інтелектуальної власності притаманна відсутність економічного змісту, тобто їх неможливо обрахувати. Однак, Р. Шишка зазначав, що особисті немайнові права поєднані з діловою професійною репутацією та майновими правами творця, а, отже, сприяють комерційному успіхові, дають новий комерційний результат [1, 7].

Щодо другої ознаки особистих немайнових прав інтелектуальної власності — тісного зв'язку творця зі створеним об'єктом — завдяки такому зв'язку, що свідчить про належність об'єкта творцеві, останній і отримує певні майнові та немайнові дивіденди.

Щодо невідчужуваності особистих немайнових прав інтелектуальної власності — ця ознака дискутується. Й. Покровський передбачив, що розвиток правосвідомості сприятиме визнанню прав фізичної особи, зокрема конкретної людської особистості, а право буде зобов'язане захищати всі порушені матеріальні інтереси [6, 138]. А О. Сергеев припускав можливість передання такого особистого немайнового права, як право на недоторканність твору [7, 193]. Зазначимо, що український законодавець передбачає можливість відчуження особистих немайнових прав інтелектуальної власності у виняткових випадках, встановлених законом, а також їх належності не творцю — у визначених законом

випадках (до відчужуваних прав належать — право на заявку, право на пріоритет заявки, право на отримання патенту чи свідоцтва, право на спеціальну назву об'єкта інтелектуальної власності). У літературі стверджується, що «вітчизняна судова практика ніяких підходів щодо можливості передачі окремих особистих немайнових прав творцями за договором не виробила, в той час як російська, французька, болгарська, спираючись на принцип свободи договору, допускають можливість позитивного вирішення таких проблемних ситуацій» [8, 22]. Пропонується передбачити поділ прав інтелектуальної власності немайнового характеру на особисті немайнові та немайнові, а також видається доцільним «...віднесення до особистих немайнових прав творців лише тих прав, які за жодних умов не можуть відчужуватися, оскільки це призведе до розривання зв'язку між автором і створеним ним об'єктом: права визнаватися творцем та права на ім'я; інші немайнові права інтелектуальної власності, безперечно також належатимуть творцям, але з їхньої волі за договорами можуть відчужуватися або у випадках, передбачених законом, належати іншим особам» [8, 24].

Ще однією з ознак особистих немайнових прав інтелектуальної власності є умови виникнення та припинення. Ці права виникають внаслідок створення об'єктів права інтелектуальної власності (з моменту створення) чи набуваються за законом (для виникнення права інтелектуальної власності на певні об'єкти необхідна державна реєстрація). Умови припинення особистих немайнових прав творців не передбачена законодавцем, однак потенційно така можливість передбачена в ст. 425 ЦК України.

За загальним правилом, особисті немайнові права інтелектуальної власності є безстроковими, тобто можна припускати, що після смерті творця такі права захищаються (охороняють-

ся) його спадкоємцями. Йдеться про «фантомні» (Р. Шишка) чи «посттанативні права» (Р. Стефанчук) — такі, що існують самостійно, без їх суб'єкта. Деякі науковці вважають неможливою реалізацію особистих немайнових прав після смерті творця через відсутність єдиного суб'єкта, який мав би право на реалізацію цих прав (О. Сергеев). Зазначимо, що творець за життя реалізовує особисті немайнові права інтелектуальної власності в повному обсязі, а після його смерті певні особисті немайнові права реалізуються спадкоємцями в звуженому обсязі (оприлюднюють твори, вказують ім'я чи псевдонім автора, реєструють створені об'єкти, визначають подальшу долю об'єктів).

Однак чинним законодавством не передбачено: а) узгодження дій спадкоємців з прижиттєвою волею творця; б) захист інтересів творця іншими особами — не спадкоємцями; в) захист інтересів творця не визначеними з його волі особами, що потребує подальшого дослідження та законодавчого закріплення.

Щодо обсягу особистих немайнових прав творців, то для різних об'єктів права інтелектуальної власності він неоднаковий і визначається спеціальним законодавством. А також особисті немайнові права творців треба розглядати щодо конкретних об'єктів чи їх груп — об'єктів авторського права та суміжних прав, об'єктів промислової власності, наукових відкриттів, раціоналізаторських пропозицій тощо.

Розглядаючи таку ознаку, як неможливість звернення стягнення на особисті немайнові права інтелектуальної власності, привертає увагу можливість накладення арешту на об'єкт права інтелектуальної власності в матеріальній формі (як майно) чи вилучення його.

Обмеження прав творця можливе за умов воєнного чи надзвичайного стану, або інших випадках, передбачених Конституцією України. Згідно з

ч. 2 ст. 274 ЦК України, можливе обмеження особистих немайнових прав фізичної особи у випадках, передбачених ЦК України та іншими законами.

У ст. 438 ЦК України закріплено такі особисті немайнові права авторів творів: 1) вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо; 2) забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору; 3) обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору; 4) на недоторканність твору.

Дещо по-іншому ці ж права сформульовані в ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, висловлювалася пропозиція [9, 10; 8, 47] щодо закріплення за авторами права на назву твору; можливості творця вимагати доступу до твору, переданого у власність іншій особі, з метою використання для відтворення та реалізації авторських прав, за умови якщо це не порушує законні права й інтереси власника, а також право доступу й до кожного примірника твору, який може бути визнаний як єдиний доступний для автора [10, 24].

До переліку особистих немайнових прав авторів можна додати й такі: безперешкодне фотографування; відеозйомки власного твору архітектури, крім випадків, визначених актами законодавства; право зазначення на збудованому об'єкті архітектури імені автора; право авторського контролю за розробкою документації для будівництва; авторський нагляд за будівництвом архітектурного об'єкта. У ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» [11] зазначено, що особисті немайнові права на твір архітектури належать його автору незалежно від умов трудового договору між автором і замовником проекту чи роботодавцем.

Науковці [1, 331; 12, 7] висловлюють необхідність визнання права на оприлюднення твору у вітчизняному законодавстві, ми також підтримуємо цю думку. Оприлюднення означає: перше ознайомлення чи повідомлення

змісту твору, а вже опублікування може бути подальшою дією автора (як результат оцінки його твору колегами, іншими суб'єктами). Особливо це актуально, якщо йдеться про ноу-хау, державну таємницю. Тісно пов'язаним з цим правом є право автора на відкликання твору [12, 12] та право на вилучення свого твору з обігу (В. Третякова); право автора на публічну відмову від ідеї твору; право автора на добросовісне використання твору; право на протидію знищенню твору [8] тощо.

Щодо особистих немайнових прав інтелектуальної власності творців інших об'єктів права інтелектуальної власності — творців винаходів, корисних моделей, промислових зразків, авторів наукових відкриттів, сортів рослин і порід тварин, компонування інтегральних мікросхем — набуття ними зазначених прав залежить, за чинним законодавством, від факту державної реєстрації. Достатньо обме-

жено реалізується, зокрема, право на ім'я для творців, названих вище об'єктів, а також це право та право визнаватися творцем в авторів секретних винаходів. Дискусійним є момент виникнення особистих немайнових прав інтелектуальної власності у творців винаходів, корисних моделей, промислових зразків, авторів наукових відкриттів, сортів рослин і порід тварин, компонувань інтегральних мікросхем через те, що законодавець правову охорону таких прав пов'язує з моментом подання заявки та державною реєстрацією об'єкта, не враховуючи виникнення цих прав з моменту їх (об'єктів) створення та надання їм об'єктивної форми (О. Підпригора, Р. Шишка, В. Луць).

Вочевидь, особисті немайнові права інтелектуальної власності особи-творця як складової інтелектуальної приватності фізичної особи стануть предметом подальших розвідок і висновків. ♦

Список використаних джерел

1. Шишка Р. Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України : дис... доктора юрид. наук: 12.00.03 / Р. Б. Шишка. — Одеса, 2004. — 469 с.
2. Цивільне право України : підручник : у 2-х кн. : кн. 1
3. Дріс С. А. Проблеми авторського права в сфері новітніх комп'ютерних технологій : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. А. Дріс. — К., 2004. — 252 с.
4. Халаїм Н. О. Правова охорона промислових зразків в Україні : автореф... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Н. О. Халаїм. — К., 2000. — 17 с.
5. Денисова Р. О. Право інтелектуальної власності на твір науки (авторсько-правовий аспект) : автореф... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Р. О. Денисова. — Харків, 1999. — 17 с.
6. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. — М. : Статут, 2001. — 354 с.
7. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : учебн. / А. П. Сергеев. — М. : ТК Велби, 2004. — 752 с.
8. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців : монографія / за заг. ред. В. В. Луця. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. — 256 с.
9. Чурпіта Г. В. Авторське право на твори образотворчого мистецтва : автореф... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г. В. Чурпіта. — Харків, 2003. — 20 с.
10. Войцеховська А. Особисті авторські права та їх охорона за польським законом про авторське право і суміжні права / Анна Войцеховська // Інтелектуальна власність. — 2005. — № 2. — С. 20–29.
11. Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 року № 687-XIV.
12. Клейменова С. М. Авторські правовідносини як форма реалізації правомочностей суб'єктів авторського права : автореф... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. М. Клейменова. — К., 2004. — 21 с.